

LA POLÈMICA DE L'ORIGEN FELIBRE O AUTÒCTON DE LA RENAIXENÇA *

No hi ha entre els autors de les primeres propostes programàtiques de modernització i increment quantitatiu de la poesia catalana cap referència a possibles models provençals; per altra banda, els autors dels primers panorames històrics i crítics de la poesia catalana, lligats al més sovint al procés de definició de la Renaixença, no veuen en l'obra dels poetes provençals coneguts una causa de l'afició a poetitzar a la moderna.

La ressenya anònima de *La noia fugitiva* invocava com a possibles estímuls el «fervor pindárico» de Puigblanch i «las glorias de nuestros ínclitos abuelos».¹ Se sabia, com consta a la convocatòria del concurs de l'Acadèmia de Bones Lletres del 1841, que els Jocs Florals que es volien restaurar tenint presents els medievals se celebraven encara a Tolosa de Llenguadoc.² Rubió i Ors invoca, el 1841, els trobadors «que anàban de castell en castell», els «fills de l'arpa [...] que passàbant sa vida cantant los amors, la religió i la caballeria»,³ i Antoni de Bofarull, el 1854, invoca també els antics trobadors de Catalunya, «no sólo varones de sus ilus-

1. «El Vapor» (21-VIII-1834).

2. Cf. *Academia de Buenas Letras de Barcelona*, «Diario de Barcelona» (21-II-1841); reprod. per J. MIRACLE, *La Restauració dels Jocs Florals* (Barcelona 1960), 286-290.

3. J. RUBIÓ I ORS, «Pròlech» a *Lo Gayté del Llobregat. Poesias* (Barcelona, Estampa de Joseph Rubió, 1841); reprod. en facsimil dins *La Renaixença. Fonts per al seu estudi. 1815-1877*, selecció de J. MOLAS, M. JORBA i A. TAYADELLA (Barcelona 1984), 81.

tres casas, tales como los Cabestany, los Mataplana, los Cabrera, sí que además un conde de Ampurias y varios de sus propios soberanos, como fueron Alfonso II, Pedro III y Pedro IV...».⁴ No sería rellevant, perquè la coneixença era molt tardana i perquè la tipologia poètica responia a mons literaris molt diferents, que, el 1854, Bofarull, segons Savine,⁵ conegués la «Françoneto» de Jansemin, un autor esmentat també el 1854 per Milà i Fontanals (que pren com a pretext el recent ressò de Jansemin a París per escriure «Cultivo de la literatura provincial»),⁶ i el 1858 per Rubió al pròleg a la segona edició de *Lo Gayter del Llobregat*.⁷

Per a Pers i Ramona, «al llegar al treinta y cuatro, la literatura catalana, que con la pérdida del sistema constitucional del año 23 parecía haberse adormecido, volvió a despertarse, y vieron la luz pública algunos escritos y poesías en catalán, ya en los periódicos, ya en publicaciones separadas»;⁸ esmenta obres d'autors ultrapirinencs, però es tracta de «Los contrabanders», poema català de Josep Tastú, i, imprecisament, d'«una colección de fragmentos en lengua de oc». Encara insistiria, el 1857, que és en recuperar Espanya un sistema liberal amb l'estatut reial, el 1834, que «volvió a despertarse, y a renacer con nuevos bríos el gusto para la literatura del antiguo Principado».⁹

4. A. DE BOFARULL, *Restablecimiento de los Juegos Florales*, «Diario de Barcelona» (19-V-1854); reprod. facs. dins *La Renaixença. Fonts*, 116.

5. Cf. A. SAVINE, *La Renaissance de la poésie catalane*, introducció a J. VERDAGUER, *L'Atlantide* (París, Librairie Léopold Cerf, 1883), XCV.

6. Cf. M. MILÀ I FONTANALS, *Obras completas*, vol. IV (Barcelona 1892), 170.

7. Cf. J. RUBIÓ I ORS, «Pròlech de la segona edició», dins *Lo Gayter del Llobregat. Poesias*, vol. I. 1839-1841 (Barcelona 1888), XX.

8. M. PERS I RAMONA, *Bosquejo histórico de la lengua y literatura catalana desde sus orígenes hasta nuestros días* (Barcelona, Imprenta de J. Tauló, 1850), 98.

9. M. PERS I RAMONA, *Historia de la lengua y de la literatura catalana desde su origen hasta nuestros días* (Barcelona, Imprenta de José Tauló, 1857), 221.

EL RECORD DE L'ANTIGA «GERMANOR»

Damas Calvet, el 1861 donava simple notícia, de primera mà, al «Diario de Barcelona», de les festes de la Tarasca.¹⁰ I Víctor Balaguer, que al darrer capítol de la *Historia de Catalunya*, del 1863, i als *Apuntaments i datos...*, del 1866, fa un inventari d'autors i obres que havien contribuït, com diu ell, «a la idea», no alludeix models de cap mena, tot i que esmenta Francesc Pelai Briz com a traductor de Mistral, l'autor que esdevindria un nom constant en la seva poesia i els seus pamflets a partir de *Lluny de ma pàtria*, un llibre de poemes incorporat a les *Poesies catalanes* del 1868. Per altra banda, hom donà notícia de les festes literàries d'Avinyó del 1867 i 1868, a les quals assistiren Balaguer i poetes més aviat afins ideològicament a ell o al grup format al voltant de Frederic Soler.¹¹

En un text d'homenatge als provençals per l'acolliment presat a Balaguer s'invoca l'antiga germanat provençocatalana, que ara ha esdevingut amiat:

«Llaços d'antiga amiat [...] uniren a provençals y catalans [...]. Eixos llaços s'estrenyen per un may més, y, si bé no ab lo nom de germans, ab lo de bons amichs, us enviem una abraçada de tot cor...»¹²

10. Cf. R. ARAMON I SERRA, *El ressò de l'oda «I troubaire catalan» a Catalunya*, «Estudis Romànics», XI (1962-1967), 187-193.

11. Cf. «La festa dels trovadors en Provensa», dins *Calendari català del any 1868* (Barcelona, Joan Roca y Bros, 1868), 49-54, i C. ROURE, *Anys enllà. Aplech de recordances dels temps jovenivols* (Barcelona, Ilustració Catalana, s.d.), 84.

12. *Als poetas provençals ab motiu d'haver dar [sic] acullida en sos llars al expatriat trovador català. En Victor Balaguer*, datat a Barcelona el 8 de gener de 1867 i signat per: «Francesc Pelay Briz, Adolph Blanch, Fran^{co} Maspons y Labrós, Antoni Careta, Joseph Roca, Fran^{co} Ubach, Eusebi Pascual, Antoni Renui, J. M. Torres, C. Roure, F. Soler, Eduart Vidal, Eduart Bertran, Pere Genover, Fran^{co} Bartrina, E. Santamaria, M. Renui, J. Grenzner, J. Rovira, Ll. Roca, M. Botey, Pasqual Porta, Joan Tolosa, etc., etc.» (còpia de l'arxiu de F. P. Briz, pertanyent a J. M. de Casacuberta, ara a la Biblioteca de Catalunya; agraeixo a Amadeu-J. Soberanas que m'hagi fet possible de conèixer-la).

Però no apareix ni en aquestes ratlles ni en aquestes dates, espontàniament, per part catalana, cap suggeriment de dependència d'origens del moviment modern, tot i que és ben versemblant que, amb una iniciativa com la de les reunions de la Font del Desmai, Collell i Verdaguer pretenguessin «recomençar Fontseganya i el Felibritge ja idealitzat».¹³

Tanmateix, sí que començarien a aparèixer algunes al·lusions cautelars significatives, com les de Milà i Fontanals, un d'aquells homes tímids en matèries de llengua i Renaixença, però que un moment o altre creuran que a Catalunya es podia anar més lluny en l'ús de la llengua pròpia que el que pretenien per a si els felibres, si més no de fet.¹⁴ El 1862 es referia al «movimiento poético de aquende y allende el Pirineo», però precisava que «La pàtria» d'Àribau era «inspirada por una página de Manzoni»,¹⁵ i, el 1875, que es tractava d'un «renacimiento poético que simultáneamente y con recíproca independencia se ha verificado a uno y otro lado de los Pirineos».¹⁶ I el mateix 1875 Anicet de Pagès de Puig, a propòsit de Víctor Balaguer, atribuïa l'origen de la Renaixença literària a «el amor del arte y al recuerdo tenaz de un pasado glorioso», però desenrotllada «a la sombra protectora de la literatura provenzal».¹⁷

Els ultrapirinenços, francesos o occitans, sobretot provençals, al·ludeixen, els anys seixanta, el fet de l'aparició d'una poesia catalana moderna, en un context que alguns dels més lúcids o millor informats considerarien diferent de l'occità, per certes ambicions no generals, però força esteses, que podem qualificar, per simplificar, de polítiques.

Saint-René Taillandier, com ens explica Fausta Garavini, el

13. Cf. R. LAFONT, *La «Copa Santa», contre de dues Renaixences, «Nous Horitzons»*, núm. 14 (1968), 29.

14. Cf. JORBA, *Manuel Milà i Fontanals en la seva època* (Barcelona 1984), 153.

15. M. MILÀ, *Obras completas*, vol. V (Barcelona 1893), 212-213.

16. *Ibid.*, pàg. 314; cf. JORBA, *Manuel Milà i Fontanals en la seva època*, pàgs. 159-160.

17. A. DE PAGÈS, *Víctor Balaguer* (Madrid, Imprenta de los Sres. Rojas, 1875), 2.

1868 manifestava a la «Revue des Deux Mondes» que l'interès únic de la Renaixença provençal era poètic i artístic, a diferència del de la catalana, que tenia finalitats polítiques.¹⁸ En un sentit semblant, referint-se a la literatura provençal —no sé si a totes les literatures meridionals i «connexes» amb la francesa, per utilitzar un terme impropri consagrat en un divulgat manual enciclopèdic d'història de la literatura—,¹⁹ Zola retreia el caràcter retrospectiu, no revolucionari, de la Renaixença, i que, per això, la poesia de Mistral ofería un refugi en un temps de crisi aguda de la societat.²⁰

I Charles de Tourtoulon sentenciava el mateix any 1868 que «le mouvement catalan et le mouvement provençal s'étaient développés parallèlement en s'ignorant l'un l'autre».²¹ Aquesta afirmació d'independència mútua, però, és contraposable a algunes al·lusions provençals, mig críptiques i aïllades, que jo conegui, a certa relació de dependència, per la via de la consideració d'un moviment felibre general, dels poetes catalans respecte als felibres, quan comença a existir un mínim de connexió després de l'estada ja al·ludida de Damas Calvet a les festes de la Tarasca.

Romanilha l'expressa ingènuament, i superficialment, a les «Saludacions» enviades a Víctor Balaguer i Milà i Fontanals, recollides a l'acta del secretari dels Jocs Florals del 1862 i a l'«Armana Provençau» del 1863:

Aro, moun Diéu, pode mourí,
Aro, o bonur! qu'ai vist flourí
L'aubre que plantère en Prouvènço,

18. F. GARAVINI, *La letteratura occitanica moderna* (Florència-Milà 1970), 124-125.

19. Cf. R. QUENEAU, dir., *Encyclopédie de La Pléiade. Histoire des littératures*, vol. III. *Littératures françaises, connexes et marginales* (París 1958), 1.365.

20. Cf. E. ZOLA, *A Frédéric Mistral*, «La Tribune» (20-IX-1868); citat per GARAVINI, *La letteratura occitanica moderna*, 125.

21. CH. DE TOURTOULON, *Renaissance de la littérature catalane et de la littérature provençale. Les Fêtes Littéraires Internationales de 1868* (Tolosa de Llenguadoc, Typographie de Bonnal et Gibrac, 1868), 11.

E que m'avès douna, moun Diéu, pèr recoumpènso,
De veïre, à soun entour, Provençau, Catalan,

Grand aubre felibren, aro t'ai vist flouri:
E bèn! aro, o moun Diéu! aro pode mourir!²²

Gaston Paris, a la ressenya del *Concours* filològic celebrat a Montpeller el 1875, en el qual tingué destacada participació juntament amb Mistral, Egger, Bréal i Milà, també ve a insinuar una certa relació de dependència o almenys a donar preponderància al felibrisme, en parlar de la Renaixença a Catalunya i Provença:

«Il existe depuis quelques années à Montpellier une Société qui s'est proposé un double but: étudier l'histoire des dialectes romans parlés depuis le Moyen-Age dans le Midi de la France, et favoriser le mouvement de renaissance littéraire qui se manifeste dans plusieurs de ces dialectes, et qui a pour chefs, comme on le sait, les *félibres* provençaux [...]. Depuis la *renaissance félibresque*, comme on dit là-bas, la Catalogne et le Midi de la France ont resserré ses vieux liens...».²³

Algunes constants ideològiques i filològiques facilitarien la proclamació de la relació de dependència. No sé si en primer lloc, però en tot cas en lloc destacable, actua una visió gàllicocèntrica geocultural, com la que es desprèn d'un brindis pronunciat a Sant Romièg per Saint-René Taillandier:

«...la France est le coeur de l'Europe. Les frivoles, les sceptiques peuvent dire que c'est là du chauvinisme; je ne redoute pas ce reproche. Au moment où les nations étrangères grandissent, comme c'est leur droit, c'est le droit et le devoir de la France d'affirmer plus énergiquement que jamais les traditions qui font sa force. Oui, la France est le coeur de l'Europe. Par les Bretons d'Armorique, elle tend la main aux Bretons d'Angleterre; par les Flamands du Nord, elle tend la main à la Belgique; par notre Alsace si française, elle tend la main aux provinces rhénanes; par nos départements de l'Est, elle tend la main à la Suisse française et à l'Italie; par le notre Midi,

22. ARAMON, *El ressò de l'oda*, 190.

23. G. PARIS, *Une fête littéraire dans le Midi*, «Journal des Débats» (13-IV-1875).

elle tend la main à ceux que j'ai appelés les Provençaux d'Espagne. Et à tous, du nord au sud, de l'ouest à l'est, elle demande avec le poète: Nous reconnaissez-vous? C'est par là qu'elle prépare ces annexions morales qui valent mieux que toutes les conquêtes à main armée».²⁴

La consideració filològica de la dependència originària de la llengua catalana respecte de l'occitana facilitaria a poetes i felibres en general la tesi de la dependència del moviment poètic en la mateixa direcció. Era una concepció que podem anomenar canònica, que, com explica Robert Lafont, implica que de Fabre d'Olivet a Honorat els occitans consideressin que «Catalunya és del seu domini o que ho podria ser»;²⁵ o que implica que els catalans es considerin inserits en el domini d'oc, encara que alguns, tardanament i sense massa èxit, rebutgin la denominació de «llemosí» per al català.²⁶

Per això Mistral podia iniciar «I troubaire catalan», tan difós a partir dels Jocs Florals del 1862, alludint la refflorida d'«un di rampau de nosto lengo»,²⁷ i per això en la primera notícia de la poesia catalana inclosa a l'«Armana Provençau», el 1862, hom podia carregar l'accent en el mateix:

«...remarquen que i'a quicon d'astra e de misterious dins lou reviéure generau que la lengo prouvençalo manifèsto, e dins touti si branco. D'aquéli branco uno di mai gaiardo, lou parla catalan, se reviho e fruchejo qu'es uno benuranço!»²⁸

I Mistral, encara, de manera semblant, per exemple en una carta adreçada a Albert de Quintana el 1876:

«Il est positif que tous les historiens et tous les philologues considèrent le Catalan comme une *branche* de la *langue provençale* ou de la *langue d'oc*. C'est l'avis de Diez et l'avis de Milà [...]. Per-

24. Citat per TOURTOULON, *Renaissance de la littérature catalane*, 43-44.

25. R. LAFONT, *La «Copa santa»*, 28.

26. Cf. M. JORBA, *Manuel Milà i Fontanals en la seva època*, 206-208.

27. Cf. ARAMON, *El ressò de l'oda*, 208.

28. Citat per TOURTOULON, *Renaissance de la littérature catalane*, 10-11.

manyer, s'adressant aux jeunes poètes catalans, leur dit ceci: *canteu sens por, trovadors provençals, canteu en català y animeu-vos de l'esperit de nostres pares*. Donc a cette époque les écrivains catalans acceptaient le titre de langue provençale pour leur idiome.²⁹

LA TESI DE MEYER I LA RÈPLICA DE RUBIÓ I ORS

No va ser per casualitat, penso, que un romanista (i un romanista francès) formulés i afirmés de manera contundent la suposada dependència fundacional de la Renaixença catalana. Paul Meyer ho feia el 27 d'abril de 1876, en la solemne inauguració del curs del Collège de France, en dissertar sobre «la influència dels trobadors sobre la poesia dels pobles romànics», i en aquests termes:

«...la poésie catalane se rattache à la poésie provençale, dont elle a recueilli les derniers fruits. Des nos jours, le lien s'est renoué, et nous avons vue toute une renaissance poétique se manifester en Catalogne sous l'influence des troubadours modernes de Provence et surtout du premier d'entre eux, Frédéric Mistral».³⁰

Va ser una sentència, a més d'incerta, inoportuna, donades les tibantors al voltant del tema, més endavant de nou alludit, de l'Acadèmia felibrenca i dels majoraus que corresponien a Catalunya i quins havien de ser. I la rèplica catalana no es va fer esperar gaire, en forma de discurs a l'Acadèmia de Bones Lletres.

El títol del discurs de Rubió alludia la discussió dels orígens: *Breve reseña del actual renacimiento de la lengua y la literatura*

29. Citat per E. BALANZÀ, *La correspondència privada als dos vessants dels Pirineus, un suport documental per a l'estudi de la Renaixença: la tasca d'Albert de Quintana en les relacions occitano-catalanes*, dins *Actes del Col·loqui Internacional sobre la Renaixença*, en premsa. Els mots de Francesc Permanyer pertanyen al discurs presidencial dels Jocs Florals del 1860 (cf. *Jocs Florals de Barcelona en 1860* (Barcelona, Llibreria de Salvador Mainero, 1860), 29).

30. P. MEYER, *De l'influence des Troubadours sur la poésie des peuples romanes*, «Romania», V (1876), 257-268.

*catalanas. ¿Débese a la influencia de los modernos trovadores provenzales?*³¹

Però Tubino ja hi feia ressaltar una doble finalitat: la rèplica a Meyer, certament, però també, sota l'excusa de bescantar la de Briz, l'intent de posar en evidència l'Acadèmia felibrenca, perquè havia confirmat la seva exclusió del nombre de felibres majoraus imposada per Quintana.³² Però encara n'hi havia una altra de no gaire dissimulada, que és conseqüència dels principis demostratius de les alludides: la magnificació del seu protagonisme en l'arrancada de la Renaixença,³³ una Renaixença que calia identificar, segons Rubió, amb el simple fet de l'increment de l'ús literari de la llengua catalana. I precisament per aquesta concepció purament literària de la Renaixença ha de donar belligerància a l'exabrupte de Meyer: per a Meyer comptava l'activitat literària, poètica més concretament, en observar el fenomen que havia cridat l'atenció de certs homes de la capital política i cultural de França. Rubió, doncs, hagué d'orientar el seu discurs (en el que tenia de refutació d'una tesi que hauria calgut demostrar basant-se en fets d'ordre literari), a assenyalar que no n'hi havia que poguessin sostenir-la, sinó tot el contrari, perquè els poemes o les iniciatives literàries catalanes eren de dates anteriors a les dels felibres o no eren relacionables. I per això mateix obviava les vinculacions que hi pogué haver hagut entre la prima i estantissa tradició poètica catalana, des del tombant de segle a l'aparició del Gaïter, i la no menys prima tradició poètica provençal coetània, perquè quedaven fora del marc cronològic que l'importava. El seu repàs era, doncs, ben interessat i, d'acord amb una concepció més oberta, no exclusivament literària, de Renaixença, parcial.

31. *Memoria escrita para la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona y leída en sus sesiones de los días 3 y 17 de febrero de 1877* (Barcelona, Tipo-litografía de Celestino Verdager, 1877); el 1880 fou reproduïda al volum III de les *Memorias* de la mateixa Acadèmia.

32. Cf. F.M. TUBINO, *Historia del movimiento literario, contemporáneo en Cataluña, Baleares y Valencia* (Madrid, Imprenta y Fundición de M. Tello, 1880), 485.

33. Cf. G. GRILLI, *Indagacions sobre la modernitat de la literatura catalana. Continuitat i alteritat en la tradició literària* (Barcelona 1983), 87.

Però no és la meua intenció entrar ara en obvietats respecte a la cronologia dels esdeveniments literaris, i remarco només que Rubió i Ors es movia per un interès bàsicament personal, per aconseguir el seu reconeixement enfront del desdeny conscient i obert posem per cas d'un Víctor Balaguer, que no reconeixia en Rubió el protagonisme que ell considerava que tenia en els orígens de la Renaixença; del més indirecte i explicable de Paul Meyer, o del més subtil, però ben conscient, i per això més dolorós per a Rubió, de Marià Aguiló, que desviava el protagonisme de l'inici de la Renaixença idealment cap a la poesia popular i als desvetlladors del seu valor modèlic, i per tant, si bé no exclusivament, cap a ell mateix. El discurs pronunciat sota l'excusa de contradir Meyer oferia a Rubió la possibilitat de contradir Balaguer i Aguiló sense massa necessitat de manifestar pudor, i de posar-se així al centre de l'origen de la Renaixença. Em penso que Charles Boy, el traductor de la *Breve reseña* al francès, volia, amablement, posar això de manifest al pròleg dedicat a un *aperçu* de la literatura provençal, quan diu que «à peu près personne [...] ne conteste sérieusement à Roumanille les titres de Patriarque, de Restaurateur, etc., de la nouvelle littérature provençale. Peut-être la même justice n'est-elle pas toujours rendue à celui qui accomplit la même oeuvre de l'autre côté des Pyrénées».³⁴

Crec per això que pot tenir interès assenyalar alguns fenòmens poc o no gens atesos per Rubió, perquè abonen la seva tesi en els aspectes de menor implicació personal.³⁵

Rubió i Ors no tingué en compte l'auge d'un *genre troubadour* propi de les poesies occidentals, impressionades pel descobriment del trobadorisme medieval i del cavallerisme que li és considerat inherent, com un codi o una forma de vida a ponderar o a evocar, amb relació a vegades a certes virtuts romàntiques com la

34. CH. BOY [*Aperçu sur la littérature provençale*], pròleg a J. RUBIÓ I ORS, *La littérature catalane* (Lió, Chateaucneuf, Librairie-Antiquaire, 1879), XVII, nota.

35. Cf. GRILLI, *Indagacions*, esp. pàgs. 94-95, on destaca el valor de la *mise au point* d'Amade sobre el tema dels orígens de la Renaixença.

fraternitat universal.³⁶ Però això no anava d'una Renaixença provençal a una Renaixença catalana —eren unes dates en què no es pot parlar si més no de Renaixença catalana constituïda—, sinó que era fruit d'un ambient literari, francès especialment, que influïa uns medis literaris catalans castellanitzats de llengua, per bé que alguna vegada aquestes influències es resolien poèticament en llengua catalana. Sigui dit de passada, no vull afirmar amb això que un poema com «La pàtria» resulti només explicable per una imitació «llemosina»; és a dir, que vulgui ser, o vulgui ser només, un «pastix llemosí»;³⁷ no sembla inversemblant, tanmateix, que pogués haver-hi alguna cosa d'imitatiu mecànic, de moda pura i simple, en aquest poema i en d'altres del mateix temps: però és remarcable que Aribau incorporés aspectes d'un model romàntic d'aquesta mena quan es veié obligat a versificar en català en una ocasió solemne, en què versemblantment no hauria triat espontàniament aquesta llengua, que no era la seva llengua «alta».

Respecte a la inspiració poètica, diu Robert Lafont que, com que era «provincialista i benpensant», Rubió (i podríem potser fer-ho extensiu a la poesia dels seus seguidors immediats, pre-jocfloralescos, i a una part de la dels jocfloralescos) s'assembla a la vegada a Jansemin i Romanilha.³⁸ I és lògic que fos així; però el suport formal i bona part del temàtic remetien a tradicions o a noves obsessions diferenciades. ¿Quines influències o simples coincidències hi ha en mètrica, per exemple, els primers anys? I més tard, si és clara la penetració de l'estrofa mistraliana, l'ús del decasíl·lab èpic per Mistral i Milà (i a través d'aquest per Quintana, Verdaguier, Guimerà, Obrador i altres) depèn de fonts comunes i, malgrat la hipòtesi de Boutière, no d'imitació en qualsevol de les dues direccions).³⁹

Els gèneres poètics i els models formals més generalitzats són

36. Cf. H. JACOBET, *Le genre troubadour et les origines françaises du Romantisme* (París 1929).

37. Cf. M. JORBA, *L'obra crítica i erudita de Manuel Milà i Fontanals* (Barcelona 1989), 122, nota 68.

38. Cf. LAFONT, *La «Copa Santa»*, 28.

39. Cf. JORBA, *Manuel Milà i Fontanals en la seva època*, 226.

de diferent mena. I en general també les influències de les diferents tradicions culturals veïnes, la francesa i la castellana, són visiblement causes determinants de diferències marcades. En conjunt, podem acceptar l'afirmació del mutu desconeixement de felibres i catalans abans del 1861. Amb reserves de poc gruix, malgrat que alguna cosa d'específic i de capital, a part Jansemin, se'n coneixia: Balaguer cita la *Mireia* al discurs dels primers Jocs Florals, però probablement sense encara haver-la llegida i potser desconeixent el context de Renaixença felibre. El cas és que la cita gràcies a l'elogi de què fou objecte en l'escrit de Lamartine que saludava l'autor com l'Homer d'aquest segle.

ASPECTES DE LA POLÈMICA

La rèplica de Rubió i Ors tingué l'acolliment previsible, en un moment en què el mapa ideològic català quedava marcat per l'avançat procés de definició de la Renaixença i pels diferents objectius que se li volien fer complir; per la culminació d'una certa crisi dels Jocs Florals, al voltant de l'actuació de Marià Aguiló;⁴⁰ per l'accés sòlid de Soler al primer pla de les institucions i iniciatives renaixentistes...

El discurs de Meyer es publicà parcialment a «Romania», i allí el conegué Rubió, pel que ell mateix diu. Andreu Balaguer i Merino li dedicà una breu nota a «La Renaixença», l'octubre del 1876 mateix. Balaguer i Merino potser ja sabia alguna cosa de la reacció de Rubió i dels preparatius del discurs:

«Com sia que nostra veu és petita y desautorizada pera fer la crítica de semblant trevall, y mentres esperem que altre ploma més ben tallada ilústria l'antigua influència dels trovadors de Provensa en la literatura catalana, direm únicament: que tot lo discurs està animat d'un criteri parcial en favor de las literaturas provensal y francesa, qualitat qu' indica gran patriotisme en son autor, però que desmereix

40. Cf. M. TOMÀS, *Marià Aguiló i els Jocs Florals de Barcelona, 1859-1875*, «Randa», V (1977), 136-162; VI (1977), 118-151.

d'un home científich, lo qual deu esser, avans que tot, amant de la veritat».⁴¹

Igualment devia saber el tipus d'argumentació que Rubió utilitzaria, o hi coincidiria en esquematitzar una cronologia d'efemèrides literàries, especialment l'aparició de poetes i de publicacions de poemes. Així, Balaguer donava un primer toc d'alerta des de la premsa catalana, el qual era de seguida secundat des de la mateixa revista i des del «Museo Balear» de Palma de Mallorca.

En efecte, a «La Renaixença» es publica anònimament una «observació» a la «Revista Contemporánea» de Madrid, a propòsit de la ressenya que Manuel de la Revilla dedicava a la *Histoire de la littérature contemporaine en Espagne* d'Hubbart. Per a Revilla, deixant de banda altres afirmacions de molt d'interès per a una necessària història de la visió que els intel·lectuals i homes públics castellans tenien de la Renaixença, els poetes catalans no passaven de ser «un aplèch d'imitadors de la poesia provensal, més anticuats que 'l gènere que copían». Conegués o no conegués encara el discurs de Paul Meyer, aquest contribuïa amb el seu prestigi de romanista a donar arguments que no es basaven en una lectura despassionada i que servien per minimitzar l'abast i la vàlua de la literatura catalana moderna, reduïda interessadament a poesia i valorable només com a producte sentimental i folklòric.⁴²

Un tal Pere Joan Bernadas, i al número següent de «La Renaixença», enfoca la qüestió en part de manera diferent, i amb intenció diferent, de la de Balaguer i Merino i l'article anònim: remarca el fet insòlit que «una literatura, la francesa», prengui en consideració la catalana, que ha esdevingut una literatura completa, i que, per bé que erròniament, consideri els seus autors «fills de una de sas branques, la Provensal, mentres que la castellana, mirant-nos per sobre sas espatllas, sens dupte per la gran altura a

41. A. BALAGUER I MERINO, *Revistas: Les Chroniques du Languedoch. — La Revue des langues Romanes. — La Romania*, «La Renaixença», VI, t. II (1876), 211.

42. *Una observació a «La Revista Contemporánea», «La Renaixença», VI, t. II (1876), 277-280.*

què 's troba, rellega al olvit y nos deixa com cosa que, encara que sigui dintre de la nació, no pot ni deu esser glòria seva».⁴³

Per les mateixes dates, i quan encara no coneixien aquest darrer número de «La Renaixensa», el «Museo Balear» donava suport en una breu nota a les rèpliques anteriors:

«Tanto el señor de la Revilla en Madrid, como Mr. Meyer en París, han incurrido en graves errores de apreciación al tratar respectivamente de la literatura catalana. En pocas palabras ambos señores vienen a decir que la poesía moderna catalana es una imitación de la provenzal. Este juicio es del todo falso y destituido de fundamento».⁴⁴

A tots els articles, i més especialment en el cas de Revilla, hi subjau la qüestió ideològica pròpia de l'època de la polèmica de la ciència espanyola: Revilla es refereix a la vida intel·lectual catalana, que seria el revers de la medalla de la madrileña, creativa i avançada; a Barcelona dominaria una escola filosòfica retrògrada i de segona mà; és a dir, un correlat de la poesia, tan forastera i retrògrada com aquella. Per això tampoc no és estrany que fos Andreu Balaguer i Merino qui respongués Morel-Fatio, l'any següent, a propòsit del panorama valoratiu de l'obra científic-històrica espanyola, i més concretament de la catalana, en el qual retreu dogmatisme, escepticisme i mala informació.⁴⁵ És en un context de crisi o almenys de reticència envers França que cal situar les observacions sovint dures fetes des del camp conservador encara dominant en la Renaixença per aquestes dates. Un camp conservador, val a dir, que s'havia beneficiat d'unes iniciatives il·lustrades, ideològicament afins en llur major part, que no eren Renaixença, però que van fer possible per als futurs plantejaments de Renaixença anar més enllà d'un poetisme excloent i reivindicar la necessitat de propulsar els estudis històrics i fins i tot programes polítics.

43. P. J. BERNADAS, *Quatre mots sobre la literatura catalana*, «La Renaixensa», VI, t. II (1876), 328.

44. *Miscelánea*, «Museo Balear», III (1876), 440.

45. A. BALAGUER I MERINO, *Sucinta reseña de las apreciaciones de cierto crítico acerca del movimiento histórico en Cataluña*, «Revista Histórica», IV (1877), 155-159; discurs llegit el dia 12-V-1877 a l'Acadèmia de Bones Lletres, que l'edità en un fullet del mateix títol, el mateix any.

La requisitòria de Rubió i Ors merescué exegesis i allusions més o menys episòdiques a partir del moment de la seva lectura i publicació primera a l'Acadèmia de Bones Lletres.

Joan Sardà li dedicà un comentari força minuciós a «La Renaixensa», que per això seria tingut en compte, juntament amb l'obra objecte principal d'atenció, per Joan B. Ensenyat en els seus puntuals i informats comentaris de l'actualitat cultural catalana a la revista «La Academia».⁴⁶

Sardà, amb un to distès i alhora contundent, lamenta que Rubió i Ors donés belligerància a les «injúries» de Meyer, que no havien d'haver merescut els honors de la refutació perquè no eren conseqüència d'un «convenciment meditat i fundat», sinó dels «aires de protecció d'alguns provençals», dels «fums de paternitat» injustificats i d'«una excessiva i falsa vanitat de pàtria». Per això, continua Sardà, «a un atach o a una asseveració d'aquesta naturalesa [...] no se li dóna, vinga d'hont vinga, mes que vinga d'un sabi de la reputació de Mr. Meyer, altra contestació que la indiferent del menospreci o d'un somrís de burla, o quan més quatre paraulas aconsellant-li que si no sap que aprengue: no se li dóna la insòlita importància de contestar-li des d'una tribuna tant respectable com la de la Acadèmia de Bonas Lletres, y de aglomerar rahons i més rahons que no feran mella en ell perquè està decidit a que no n'hi fassan, ni 'n feran en qui o per un imbècil patriotisme o per sistemàtica enemiga estiga resolt a tot drap a no dar-se públicament per convensut».⁴⁷

Sardà feia certament judicis de valor precipitats, si és veritat que Meyer reconegué, almenys en privat, el seu error d'informació,⁴⁸ però cercava una manera eficaç de replicar davant d'una apreciació que, per venir de qui i d'on venia, podia crear un estat d'opinió contraproductent per a la Renaixença. I apunta algunes de les causes, ja alludides, que pogueren induir els provençals a adop-

46. Cf J. B. ENSENYAT, *Cartas de Barcelona*, «La Academia», II, t. II (1877), 23.

47. J. SARDÀ, *Sobre 'ls orígens de la actual restauració literària catalana*, «La Renaixensa», VII, t. I (1877), 387.

48. Cf. BOY [Aperçu], V.

tar una actitud paternalista i altiva: el fet que es prenguessin per manifestacions collectives de simpatia envers el Felibratge manifestacions individuals, més o menys interessades, d'autors catalans (com les de Quintana, Balaguer i Llorente), o que s'extrapollessin a tot el moviment felibre i amb la mateixa intensitat les manifestacions de simpatia efectivament generalitzades i vehements envers la figura de Mistral.

Sardà volia anar més enllà del que podia anar-hi Rubió, ancorat en una concepció restrictiva i convencional de la cultura i dels mitjans institucionals de producció cultural; i per això minimitza les possibilitats d'actuació cultural de l'Acadèmia felibrenca, en tant que associació de tipus més pintoresc que no científic, mancada com estava d'una finalitat clara i positiva i de la possibilitat de poder-la tenir, i per tant de la possibilitat d'actuar com a aglutinant eficaç per a les dues renaixences:

«¿Què hi ha de pràctich y d'útil en lo Felibrige ideat per en Mistral, acceptat per los seus y acatat per alguns poetas catalans? Això és lo que no sabem veure. Aunar los esforços d'uns y d'altres; però ¿a què aunar-los? ¿Pera fer anar endavant la restauració de la llengua y de la literatura? Però ¿acàs podem ser-los nosaltres d'alguna utilitat o ells a nosaltres? Avuy, ¿quins punts de contacte tenen abduas llenguas? Los d'una comunitat d'origen més o menos pròxima. ¿Però no hi és aquesta en últim terme ab la llengua castellana, ab la portuguesa, ab la francesa, ab la italiana? Donchs allavoras, aixamplar las bases de la Associació y fer-ne la de las llenguas neo-llatinas, si tant volen.

»Los poetas per a cultivar la bellesa no necessítan associar-se; la bellesa no és com l'aument del jornal y la disminució de las horas de treball: associació pera obtenir aquestos últims resultats, està bé: pera conèixe i cantar la bellesa no 's necessita. Que la cante cada hu com la sente, en la llengua que Déu li ha dat; que admire com en la seua la càntan, y 'n tregue llisons profitosas: aquesta és la única associació justificada, la associació del esperit, sense bases, sense reunions que no tenen altre objecte que destacar personalitats, ni tonterias cabalísticas indignas de gent sèria y formal».⁴⁹

Per a Pella i Forgas, segons una nota publicada a la «Revista Històrica», les observacions de Rubió i Ors són encertades i prou contundents. Però veu l'argumentació de l'origen autòcton de la Renaixença en uns principis més sòlids que en unes dates i unes dades de tota manera adduïbles: la Renaixença no es redueix a unes activitats acadèmiques, que podrien ser efectivament produïdes i objecte d'imitació, sinó que és conseqüència d'unes condicions històriques que han anat a favor, indefugiblement, a Catalunya, València i Mallorca, d'un moviment sòlid i original, que no és susceptible d'estar sotmès (a diferència, ve a dir implícitament, del que passava a Provença) a la voluntat discrecional d'uns quants acadèmics:

«Sólo una gran causa histórico-política, más o menos inconsciente, puede darse por base de un adelanto tan considerable en la literatura y en la historia, como se observa en los pueblos de lengua catalana; no por caprichosa imitación se viene sosteniendo, 19 años hace, una institución como los Juegos Florales [...]; ni menos por pura imitación académica se publica una gran revista ilustrada en lengua catalana lejos de la patria en la América del Norte [...] y otra en la del sud [...]; se sostiene un teatro catalán, el más fecundo de España, y cada día aumenta el número de libros, revistas y periódicos escritos en la antes despreciada lengua».⁵⁰

Pella i Forgas, Sardà i Balaguer i Merino havien format part de La Jove Catalunya, o hi havien tingut una mena o altra de relació, la qual cosa per ella sola explicaria la contundència i l'enfocament «patriòtic» de les respectives intervencions en la polèmica dels orígens; també Aulèstia i Pijoan, que, però, simplement alludeix Rubió i Ors i Balaguer i Merino a propòsit d'una petita monografia dedicada a *La Renaissance de la littérature catalane*, deguda al bibliotecari reial belga J. de Petit, publicada el 1877, per remarcar en pocs mots la injustícia comesa per Meyer i Morel Fatio

50. J. PELLA I FORGAS, «Breve reseña del actual renacimiento...» por D. Joaquín Rubió y Ors..., «Revista Històrica», IV (1877), 126.

en judicar el moviment intel·lectual català, respectivament en els vessants literari i històric.⁵¹

Les intervencions més bèl·ligers lligades directament al tema controvertit no es van allargar més enllà, almenys en les publicacions més implicades en la Renaixença.

Mistral i els autors pròxims a ell evitaren fer al·lusions públiques a relacions de subordinació literària; es deixa de banda (almenys directament) la tesi de Meyer i se subratlla l'antiga identitat i la germanor renovada, etc. Potser perquè, entre altres coses, s'havia presentat als felibres, molt especialment després de la Guerra franco-prussiana, la necessitat política d'introduir el tema de la «idea llatina», d'ample abast, en el qual extrapolaven també l'edat mitjana a la moderna:

«Quan la barbàrie y las tenebras sortint de la Selva Negra s'hagueren estès pel món llatí, l'ombra, ab sas fantàstiques aparicions, va cobrir per alguns sigles la llum de las lletres y la civilització [...]. De sobte, en mitj de la fosca se sentí una veu fresca y clara cantant [...]. La Provensa cantava, lo Languedoch cantava [...], la Catalunya cantava».⁵²

Tanmateix, l'estratègia de les relacions nord-sud no va canviar, o va canviar de manera poc substancial (concessions fetes per Mistral, o promeses fetes per ell mateix, que feia i decidia, respecte al nombre de catalans a l'Acadèmia). Es pot parlar d'una tossuderia dels felibres, manifestada en la iniciativa poc rectificada d'administrar de la manera més avantatjosa possible per a ells l'organització acadèmica pròpia. En certa manera, es podria dir que per a ells les terres catalanes eren un trofeu literari, que servia per magnificar la pròpia glòria; Catalunya no els podia aportar res perquè no esperaven res fora del camp de la poesia, i precisament en aquest camp, tenint Mistral, es consideraven autosuficients.

Ja sigui per la insuficiència de les modificacions de l'estratègia,

51. A. AULÈSTIA I PIJOAN, «*La Renaissance de la littérature catalane*», per Mr. J. de Petit..., «*La Renaixença*», VII, t. II (1877), 461-462.

52. Discurs pronunciat per Frederich Mistral en las festas de Montpeller, «*La Renaixença*», VIII, t. I (1878), 455.

ja sigui per motius més de fons, es van exterioritzar esporàdiques preses de posició contràries a l'organització felibre.

Renuncien obertament a l'Acadèmia Antoni de Bofarull i Damas Calvet, el missatger mistralià del 1861, que fa pública la seva renúncia per tal de secundar Bofarull,⁵³ el qual argumenta la seva decisió amb referències de tipus fonamentalment filològic, però al·ludint la polèmica dels orígens de la Renaixença, que, tant des del punt de vista individual com del col·lectiu, considera que és anterior a la del migdia de França, tot insistint en la subjugació de fet que la llengua catalana sofriria a l'Acadèmia dels felibres.⁵⁴

Malgrat la representativitat renaixentista dels dos renunciants, només són dos: als altres, que feien una llarga llista, o els anava bé el felibrisme, o veien en l'acte de la renúncia un gest innecessari o inconvenient de bel·ligerància, en perjudici propi o de la col·lectivitat renaixentista catalana. Jaume Collell, per exemple, diu no entendre el perquè del gest de Bofarull, amb el qual no feia ni deixava fer.⁵⁵

Aquesta connivència o participació, sobretot a través de les festes llatines, continuava, amb Teodor Llorente, per oportunisme i per afinitats ideològiques,⁵⁶ les quals explicarien també la presència de Marià Aguiló i de Balaguer i Merino,⁵⁷ o amb Víctor Balaguer, per oportunisme i, alhora, per fidelitat a unes persones.

Víctor Balaguer, allunyat cada vegada més de la Renaixença real, poc capaç d'evolucionar i de sintonitzar amb les noves generacions i d'incorporar noves propostes, veia en tota mena de societats i acadèmies, fossin d'on fossin, una plataforma de reconeixement del prestigi que se li discutia a Catalunya. Tingué un reco-

53. D. CALVET, *Renúncia del majoral dels felibres*, «La Renaixença», VIII, t. II (1878), 433-435.

54. A. DE BOFARULL, *Renúncia del majoral dels felibres*, «La Renaixença», VIII, t. I (1878), 383-396.

55. Cf. JORBA, *Manuel Milà i Fontanals en la seva època*, pàg. 199, nota 226.

56. Cf. E. BALANZÀ, *F. Mistral i els escriptors de llengua catalana*, «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes», XV (1987), 149-152.

57. Cf. *Festas llatines de Montpeller*, «La Renaixença», VIII, t. I (1878), 482-484.

neixement positiu amb relació a la seva actuació primera, expressat al «Diari Català» per Almirall, a qui de tota manera no acabava de quadrar la inclusió de Balaguer —per l'evolució soferta— en la tríade constituïda per Clavé, Soler i Balaguer, que proposa implícitament com a contrapès dels autors conservadors més característics. Tanmateix, Balaguer era ja un fòssil, com ve a dir Yxart en la ressenya dedicada a *Lo romiatge de l'ànima*,⁵⁸ i, amb la defensa de la «idea llatina», la «idea romana» i l'«imperi del sol», per exemple als Jocs Florals del 1883, prenia partit, enfront de les opcions «catalanistes» modernes, per una d'utòpica i per això mateix poc comprometedora, que el portava a insistir, contra tota evidència científica, en la validesa de la denominació de «llemosí» per a la llengua catalana.⁵⁹

Joan Sardà, a l'article del 1877 alludit, preconitzava una política de bon veïnatge que hauria de comportar necessàriament el rebuig d'una participació vergonyant en activitats extravagants promogudes per associacions estrambòtiques i capricioses, perquè podria fer bones les opinions dels qui consideraven que la Renaixença era un moviment despersonalitzat i subsidiari.

En aquestes dates, l'alta qualitat de l'obra d'alguns dels autors catalans i el prestigi que assoliren servia com de suport als homes dels Jocs Florals i de la Renaixença davant l'escepticisme respecte a la possibilitat d'una llengua que alguns relegaven als llimbs familiars. Els provençals, per llur cantó, havien assolit més aviat el reconeixement literari gràcies especialment a Mistral i Aubanel, però no van propiciar una ampliació d'objectius del Felibratge, que es reclogué sobre ell mateix, a diferència dels Jocs Florals: si en un principi no foren més, com el Felibratge, que una simple possibilitat d'articulació de propostes i esforços aïllats, van transcendir la rutina poètica i van obrir el pas a plantejaments d'abast cultural més ampli, d'ordre polític i tot, que implicaven el creixement de l'ús i la consideració positiva de la llengua catalana.

58. Cf. J. YXART, *Literatura catalana. Poesías y poetas*. «El Imparcial» (4-IX-1893).

59. Cf. V. BALAGUER, *Epistolario. Memorial de cosas que pasaron*, vol. II (Madrid, El Progreso Editorial, 1893), 116-118.

Per això, davant de la confiança en la validesa del conjunt de l'obra literària i cultural de la Renaixença i en la del progrés efectiu del moviment més enllà dels objectius felibres, i davant d'una rectificació felibre insuficient, només reapareixen esporàdicament les al·lusions als temes connexos dels orígens i organització corporativista de la Renaixença. El Felibratge ha passat a ser una realitat simplement llunyana i insuficient com a model referencial i encara més com a moviment identificable amb la Renaixença. Dins el segle XIX, Josep Miquel Guàrdia, al pròleg de la seva edició de *Lo Somni*, encara reprendrà el tema dels orígens, però amb un marcat deix sarcàstic:

«Comme la Renaissance catalane et la restauration provençale ont coïncidé, les versificateurs du bord du Rhône imaginèrent de se donner pour les initiateurs, en traînant les catalanistes à leur char de triomphe. Mais les Catalans ne sont ni complaisants ni commodes. Un des leurs a fait justice de cette supercherie, pour désigner poliment cet essai d'usurpation d'initiative. Il a bien fallu se rendre à l'évidence. Mais les fortes têtes d'Avignon et de Carpentras, qui tenaient à leur idée, ont essayé d'absorber les Catalans en les associant à une sorte de croisade en représailles et en revanche de celle des Albigeois. La franchise catalane, un peu brutale, a eu raison de ce second complot. Les catalanistes de Catalogne ont refusé net de reconnaître et de subir la primauté que s'arrogeaient les patoisants de la plaine de Cavailles et de la Camargue...»⁶⁰

Però havia estat molt abans que Valentí Almirall, a propòsit d'un article de Paul Mariéton, havia marcat amb contundència les distàncies entre Felibratge i Renaixença catalana, per a la qual comptaven més unes possibilitats culturals i unes opcions polítiques particularistes impensables en el Felibratge i que feien inconfusibles ambdós moviments i inviable cap tipus de dependència, més enllà de la «germanor» i la «bona amistat» desitjables.⁶¹

MANUEL JORBA

60. J. M. GUÀRDIA, «Introduction» a B. METGE, *Le Songe* (París-Barcelona, Alphonse Lemerre, Editeur, 1889), pàg. VI.

61. Cf. V. ALMIRALL, *Catalans y provensals. A propòsit d'un article de la «Revue Lyonnaise»*, «L'Avens», III (1884), 268-272.

